

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi / Journal of Ottoman Legacy Studies

ISSN 2148-5704

www.osmanlimirasi.net

osmanlimirasi@gmail.com

Cilt 8, Sayı 20, Mart 2021 / Volume 8, Issue 20, March 2021

**OSMANLI DEVLETİ'NDE YARIM KALMIŞ 'MÜSTESNA' BİR PROJE:
BALKAN TOPRAKLARINDA XIV. YÜZYILA AİT BİR HAN**
*An 'Exceptional' Unfinished Project in The Ottoman State: A XIVth Century
Han in The Balkan Territories*

Makale Türü/Article Types : Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Received Date : 09.01.2021
Kabul Tarihi/Accepted Date : 15.02.2021
Sayfa/Pages : 91-115
DOI Numarası/DOI Number : <http://dx.doi.org/10.17822/omad.2021.183>

Ayşegül KILIÇ

(Dr. Öğr. Üyesi), Trakya Üniversitesi, Balkan Araştırma Enstitüsü, Balkan Tarihi ABD, Edirne /
Türkiye, e-mail: aysegulkilic@trakya.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2943-0007>

Atıf/Citation

Kılıç, Ayşegül, "Osmanlı Devleti'nde Yarım Kalmış 'Müstesna' Bir Proje: Balkan Topraklarında XIV. Yüzyıla Ait Bir Han", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 8/20, 2021, s. 91-115.

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD), Cilt 8, Sayı 20, Mart 2021.

Journal of Ottoman Legacy Studies (JOLS), Volume 8, Issue 20, March 2021.

ISSN: 2148-5704

OSMANLI DEVLETİ'NDE YARIM KALMIŞ 'MÜSTESNA' BİR PROJE: BALKAN TOPRAKLARINDA XIV. YÜZYILA AİT BİR HAN

An 'Exceptional' Unfinished Project in The Ottoman State: A XIVth Century Han in The Balkan Territories

Ayşegül KILIÇ

Öz: Osmanlı Devleti'nin XIV. yüzyılda Balkan topraklarına adım atarak yerleşmeye başlamasının en güzel simgesi, imar faaliyetlerinden günümüze ulaşabilen eserlerdir. Bunların en önemlilerinden biri ise Balkanlar'ın en eski hanı olduğu düşünülen ve bugün Yunanistan sınırları içerisinde bulunan, Ferecik'e bağlı Kara Kaplıca yakınlarındaki Gazi Evrenos Bey Hanı'dır. Osmanlı vakıf geleneğinin bir parçası olan ve kitabesinde Evrenos Bey tarafından inşa ettirildiği kayıtlı bulunan han, "müstesna vakıf" da denilen guzât vakıflarına ait olması nedeniyle ayrı bir öneme sahiptir. Balkanlar'da Osmanlı izlerini ararken yüzyıllar boyunca yaşanan felaketler, savaşlar, tahribatlar vs. nedeniyle XIV. yüzyıla tanıklık eden eserlerle karşılaşmanın oldukça güç olduğu hatırlandığında bu hanın önemi daha da artmaktadır. Bu makalede, hakkında fazla çalışma bulunmayan Osmanlı Devleti'nde müstesna vakıfların önemi ve özellikleri üzerinde durulacak ve XIX. yüzyıl Osmanlısında ne anlama geldiği Evrenos Hanı için hazırlanan projenin akıbeti üzerinden anlatılmaya çalışılacaktır. Bu nedenle öncelikle Osmanlı arşiv kayıtları üzerinden ilk iskânlara dair örneklerle Ferecik'in fethi incelenerek hanın kuruluş tarihi tartışılacak ve nihayetinde han için hazırlanan bu müstesna projenin belgeleri değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Müstesna Vakıf, Ferecik, Kara Kaplıca, Evrenos Bey Han

Abstract: The most beautiful symbol of the Ottoman Empire's starting to settle in the Balkan lands in the XIVth century is the works that have survived from the reconstruction activities. One of the most important of these is Gazi Evrenos Bey Inn/Han, located near Kara Kaplıca (Loutra) in Ferrai in Greece, which is thought to be the oldest han in the Balkans. Being a part of the Ottoman foundation tradition and registered to be built by Evrenos Bey in the inscription, the han has particular importance as it belongs to the guzât foundations, also called "exceptional/müstesna foundation". Considering the difficulty in encountering artifacts that have witnessed the XIVth century due to the disasters, wars and destructions etc. that took place over the centuries while looking for the traces of the Ottomans in the Balkans, the importance of this han increases even more. In this study, the importance and characteristics of the exceptional foundations in the Ottoman Empire, about which there are not many studies, will be dwelled on and what it meant in the Ottoman Empire in the XIXth century will be explained through the fate of the project which prepared for Evrenos' Han. For this reason, firstly, the conquest of Ferecik (Ferrai) will be examined with examples of the first settlements through the Ottoman archive records. Following this, the date of establishment of the han will be discussed, and finally the documents of this exceptional project prepared for the han will be evaluated.

Keywords: Müstesna Waqf, Ferrai, Loutra, Evrenos Bey Inn

Giriş

Henüz bir beylik olarak ortaya çıktıktan kısa bir süre sonra Rumeli topraklarına adım atarak sınırlarını genişleten Osmanlı Beyliği'ni diğer Anadolu beyliklerinden ayıran en önemli özellik, uyguladığı iskân politikasıdır. Osmanlı fetih yöntemleri ve iskân siyaseti konumuz dışında olduğundan burada detaya girmiyoruz. Ancak bu siyasetin bir parçası olan vakıflar ve temlikler yoluyla yapılan iskâna bir örnek olarak daha XIV. yüzyılda Ferecik topraklarında kurulan bir han, bölgeden gelip geçenlerin ihtiyaçlarını karşılayacak, yeni fethedilen bu yörenin elde tutulmasını ve şenlenmesini sağlayacaktı. Ait olduğu vakıf geleneğinin bir parçası olarak

da varlığını günümüze kadar ulaştırabilme şansını elde edecekti. Bu özelliği ise sadece bir vakfın parçası olmasından değil özellikle aşağıda detaylı anlatacağımız “müstesna bir vakfın” parçası olmasından kaynaklanmaktaydı. XIV. yüzyılın gözüyle baktığımızda Osmanlı Devleti için önemli olan olgu, Balkan topraklarında kalıcı olmayı başarmak için verdiği mücadele ve bu yeni fethedilen topraklarda kurulan vakıflar sayesinde bunu resmîliğe kavuşturabilmektir. Böylelikle hem bölge şenlendirilmiş hem de muhtemelen veba salgınları, yapılan akınlar veya deprem gibi doğal afetler neticesinde ıssız kalan bölge, Anadolu'dan yapılan göçlerle iskâna açılmıştır.

Bu dönemi aydınlatan Osmanlı kaynağı ne kadar azsa XIV. yüzyıla ait günümüze ulaşabilen Osmanlı yapısı da bir o kadar azdır. Bu nedenle az sayıdaki ve özellikle de Balkanlar'da kaderine terk edilmiş Osmanlı mirası yapılarının kıymeti bir kat daha fazladır. Hollandalı tarihçi M. Kiel'in belirttiği gibi “*Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasçısı devletlerin sınırları içinde yaşayanlar, bütün enerjilerini, devrilmiş efendilerinden kalan ne var ne yoksa hepsini yakıp yıkmaya harcadıklarından, Osmanlıların Güneydoğu Avrupa'da yarattığı mimari eserlerin yaklaşık yüzde 98'i yok olmuştur.*”¹ Bu yapılardan biri de yukarıda bahsettiğimiz müstesna bir vakfın parçası olması dolayısıyla ayrı bir öneme haiz olan ve bugün Yunanistan toprakları içerisinde Ferecik'e bağlı Traianoupolis'te (Loutra) bulunan bir Osmanlı hanıdır. Belki de Roma döneminden kalma bir han olduğu düşünüldüğü için bugüne ulaşmayı başarabilen, Osmanlı'nın yeni fethettiği Balkan topraklarında kalıcı olduğunu simgeleyen ve Balkanlar'dan günümüze ulaşabilen en eski Osmanlı hanı olduğu düşünülen yapı, inşa edildiği XIV. yüzyılın en önemli akıncı beyi Gazi Evrenos Bey tarafından yaptırılmıştır.²

1. Ferecik'in Osmanlı Hâkimiyetine Girmesi Hususunda

Bilindiği gibi Balkanlar'da ilk Osmanlı fetihleri kaynak yetersizliği nedeniyle tam olarak tespit edilememektedir. Sınırları Süleyman Paşa zamanında çizilen ve bu nedenle Paşa Livası içerisinde bulunan Ferecik'in, Evrenos Bey ve Lala Şahin Paşa tarafından ele geçirildiği konusunda hemfikir olan Osmanlı kronik yazarları, fethi hakkında farklı tarihler kaydetmişlerdir. Âşıkpaşazâde ve Neşri, H 783 (1382) tarihini veririrken,³ İbn Kemal ise H 786 (1384-85) yılı olaylarını anlatırken fethedildiğini belirtir.⁴ Solakzâde ise Ferecik'in Lala Şahin Paşa tarafından fethini H 770 (1368-69) ile H 775 (1373-74) arasındaki olayları aktarıırken kaydetmiştir.⁵ Ferecik'in bazı Osmanlı kaynaklarında Sultan Orhan zamanında yani Süleyman Paşa tarafından, bazı kaynaklarda ise I. Murad zamanında fethedildiğinin belirtilmesi, buranın da Batı Trakya bölgesindeki pek çok fetih olduğu gibi elden çıkarak tekrar alındığı ihtimalini akla getirmektedir. Kaynaklardaki bilgileri değerlendiren N. Öztürk, Ferecik'in fethine dair kaleme aldığı makalesinde kentin Süleyman Paşa'nın vefatından kısa bir süre önce yani 1357

¹ Machiel Kiel, “Via Egnatia Üzerinde Osmanlı Bayındırlık Faaliyetleri: Pazargâh, Kavala ve Ferecik Örnekleri”, *Sol Kol, Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, ed. Elizabeth Zachariadou, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1999, s. 161.

² *Salnâme-i Vilâyet-i Edirne*, Def'a 19, H 1310 (1892), s. 566; *Abdurrahman Hibrî ve Enîsü'l-Müsâmirîn*, haz. Sevim İlgürel, Trakya Ü. Yay., Edirne 2019, s. 60; Machiel Kiel, “The Oldest Monuments of Ottoman-Turkish Architecture in the Balkans”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, XII, İstanbul 1983, s. 134; Heath W. Lowry, *Osmanlıların Ayak İzlerinde, Kuzey Yunanistan'da Mukaddes Mekânlar ve Mimari Eserleri Arayış Yolculukları*, Bahçeşehir Ü. Yay., İstanbul 2009, s. 134-135; aynı yazar, *Osmanlı Dönemi'nde Balkanların Şekillenmesi 1350-1550, Kuzey Yunanistan'ın Fethi, İskânı ve Altyapı Gelişimi*, Bahçeşehir Ü. Yay., İstanbul 2008, s. 29-35; aynı yazar, *Evliya Çelebi'nin Ayak İzlerinde, Bir Rehber Kitap Olarak Seyahatnâme*, Bahçeşehir Ü. Yay., İstanbul 2012, s. 10-13; Heath W. Lowry-İsmail E. Erünsal, *Yenice-i Vardar'lı Evrenos Hanedanı: Notlar ve Belgeler*, Bahçeşehir Ü. Yay., İstanbul 2010, s. 83.

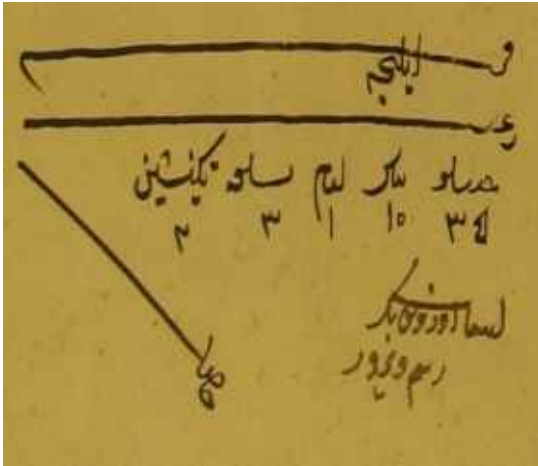
³ Âşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, haz. Kemal Yavuz-M. A. Yekta Saraç, K Kitaplığı, İstanbul 2003, s. 121; Menmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ, Neşri Tarihi*, I. Cilt, Yay. Faik Reşit Unat-Mehmet A. Köymen, TTK Yay., Ankara 1995, s. 210-211.

⁴ Kemalpaşazâde (İbn Kemal), *Tevârih-i Âl-i Osman*, III. Defter, haz. Abdullah Satun, Çamlıca Yay., İstanbul 2014, s. 49-50.

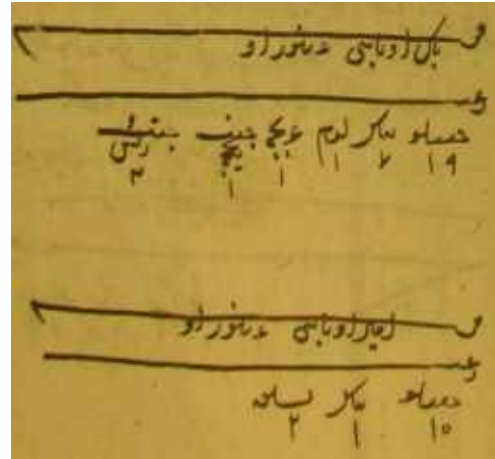
⁵ Mehmed Hemdemî Çelebi, *Solakzâde Tarihi*, İstanbul 1298, s. 34.

yılında alındığı sonucuna ulaşmaktadır.⁶ Nitekim Ferecik'teki kiliseyi camiye çeviren Süleyman Paşa, vakfin kuruluşunu gerçekleştirilmeden vefat etmiştir.⁷ E. H. Ayverdi de evkaf kayıtlarına dayanan çalışmasında, Ferecik Şabhâne Camii ile Vize'de bulunan kiliseden bozma camiinin Gazi Süleyman Paşa'ya ait olduğunu belirtmektedir.⁸

Yaptığımız çalışmada kullandığımız arşiv kaynaklarından özellikle tahrir defterlerinde Ferecik'in Süleyman Paşa zamanında Evrenos Bey marifetiyle fethedildiği bilgisini destekleyen kayıtlar mevcuttur. Ferecik'in de dâhil olduğu Gümülcine timar dağılımlarının kaydedildiği 1457 tarihli defterde, muhtemelen fetihle gösterdiği başarı neticesinde Evrenos Bey'e Ilıca karyesi gelirlerinin temlik edildiği anlaşılmaktadır. 34 cebelü, 15 bennak, bir imam, üç bîve ve iki tekkenişinin bulunduğu Ilıca karyesi (Resim 1): “*Evrenos Beğe resm virür*” şeklinde kaydedilmiştir. Ayrıca defterde yer alan ve Ilıca köyünün sınırında kaydedilen (Resim 2): “*karye-i Bey Obası, an sınır-ı o ve Karye-i Emir Obası, an sınır-ı o*” köyleri muhtemelen Evrenos Bey'in fetih sürecinde yanında olan askerleriyle ikamet ettiği ve ardından bu isimle anılan yerleşim birimleri olarak karşımıza çıkar.⁹ Bu durum Evrenos Bey'in fetih sonrasında Osmanlı fetih geleneğine göre bazı askerlerini güvenlik amacıyla burada bıraktığını ve zamanla da bir yerleşim birimi olan karyeye dönüştüğünü düşündürmektedir.

Resim 1

Resim 2

Daha Süleyman Paşa zamanında Ferecik'e gelerek yerleşen isimler XVI. yüzyıl tahrir defterlerinde de kaydedilmiştir. Ferecik'in de yer aldığı 1569 tarihli *Paşa Livası Mufassal Tahrir Defteri*'nde Ferecik Nahiyesi'ne bağlı köylerdeki bazı re'âyaya ait kayıtların üzerinde Süleyman Paşa ile geldiklerini belirten *re'âya-yı Süleyman Paşa* ifadesi kullanılmıştır.¹⁰ Paşa sancağının köylerindeki nüfus, hâsılât ve evkâfın kayıtlı olduğu 648 numaralı mufassal tahrir defterinde de 1595 yılında Ferecik'e bağlı Hisar Beği, Ahi Yanlu, Köstel gibi karyelerin sakinleri arasında isimlerinin üzerinde Süleyman Paşa ile geldiklerini belirten *re'âya-yı*

⁶ Necdet Öztürk, “Ferecik'in Süleyman Paşa Tarafından Fethine Dair”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, Marmara Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi, S. 4, Yıl 1988, İstanbul 1989, s. 144.

⁷ Ferecik'in fethi konusunda detaylı bilgi için bk. N. Öztürk, agm., s. 140-145; Machiel Kiel, “Ferecik”, *DİA*, C. 12, İstanbul 1995, s. 371-372. Ayrıca Mélikoff ve Mordtmann da Ferecik'in Evrenos tarafından 1372'de alındığını kaydetmişlerdir. Bk. J. H. Mordtmann, “Ewrenos”, *The Encyclopaedia of Islam*, C. II, London 1927, s. 34; I. Mélikoff, “Ewrenos Oghulları”, *El*, C. II, London 1965, s. 720.

⁸ Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Mi'mârî Çağının Menşe'i Osmanlı Mi'mârisinin İlk Devri, Ertuğrul, Osman, Orhan Gâziler, Hüdevendigâr ve Yıldırım Bâyezîd 630-805 (1230-1402)*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul 1989, s. 43.

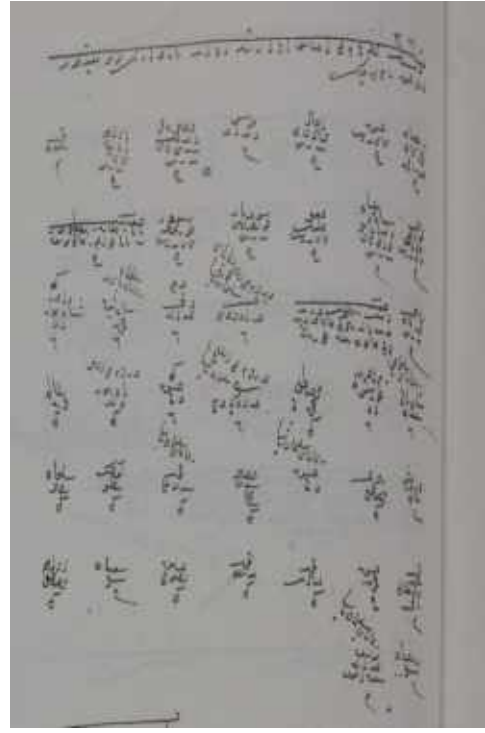
⁹ İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, MC. Yz., TT, No: 89, v. 43a.

¹⁰ BOA. TT.d., No: 1090, (H 29.12.976-14 Haziran 1569), v. 141b-155a.

Süleyman Paşa ifadesi geçmektedir.¹¹ Her iki defterde de (Resim 3 ve 4) Köstel karyesinde Hasan ve Sefer bin Hüdaverdi kardeşlerin isimlerinin üzerinde geçen “*der karye-i Ilıca, re'âyâ-yı Süleyman Paşa*” ifadesi, Süleyman Paşa zamanında ikamete açılan Ilıca karyesi sakinleri iken daha sonra bu karyeye gelerek yerleştiklerini düşündürmektedir.¹²

Resim 3

Resim 4

Aynı karyede ayrıca üç isim daha Süleyman Paşa re'âyâsı olarak kayıtlı iken Sultan Bayezid zamanında gelerek yerleşen bir isim de bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Ferecik'e bağlı farklı karyelerde *re'âyâ-yı Sultan Murad*, *re'âyâ-yı Sultan Bayezid* gibi ifadelerle de rastlamak mümkündür ki kentin elden çıkarak yeniden alındığını düşündürdüğü gibi erken dönemde Osmanlı'nın yeni fethettikleri bölgelerde kalıcı olduklarını ve uygulanan istikrarlı iskân politikasının sürekliliğini göstermesi açısından önem taşıdığını düşünüyoruz.

2. XIV. Yüzyıla Ait Bir Osmanlı Hanı

Bugünkü adı Loutra / Traianoupolis olan Kara Kaplıca, Meriç nehrinin batı yakasında, Dedeoğlu'nun 15 km doğusunda ve Ferecik'in (Φέρραι) birkaç km güneybatısında yer almaktadır. Ferecik Kalesi'nin alınmasının ardından ele geçirilen Kara Kaplıca'da, dönemin önemli akıncı beyi Evrenos Bey tarafından büyük bir han inşa edilmiştir. Masif taştan yapılan han, yeni fethedilmiş ve şenlendirilmeye muhtaç bölgede, Roma döneminden kalan şifalı kaplıcaların¹³ yanında bulunmaktadır. Hibri, 1627-28'de burayı ziyaret ettiğinde, Edirne'ye üç

¹¹ BOA, TT.d., No: 648, (H 29.12.1003- 4 Eylül 1595), s. 497-502.

¹² TT.d., No: 1090, v. 149b; TT.d., No: 648, s. 502.

¹³ “*Gelibolu Sancağı'nda Ferecik kasabasına iki buçuk sâ'at mesâfede bir 'aded ılıca olub suyu elli dereceye kadar harâretlü gayet müşhil olub bunda bir beter garîb olarak beher sene rûz-ı hızırın yirmi yedinci günü mu'tâd üzere taşıdığından ol vakt güşâd olunur. Ve Edirne ve sâ'ir mahallerden pek çok ashâb-ı 'ilel ü emrâz 'azîmetle beher hâl vakt-i mezkûrda dört-beş yüz hasta bulunub tedâvi ederler. Bu ılıcanın suyu envâ'-ı emrâza nâfi' olduğundan bi-hikmetillâhi te'âlâ hastaların orada birkaç gün içinde hemân yüzde sekseni âfiyyet ve ifâkat ider.*” Bk. *Salnâme-i Vilâyet-i Edirne*, Def'a 2, H 1288 (1871), s. 177. Ferecik'in şifalı kaplıcaları için bk. Evliya Çelebi *Seyahatnâmesi*, VIII. Kitap, haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı-Robert Dankoff, YKY, İstanbul 2003, s. 35; Abdurrahman Hibri *ve Enisü'l-Müsâmirin*, s. 60; H. W. Lowry, *Osmanlı Dönemi'nde Balkanların Şekillenmesi*, s. 29-34.

menzil uzaklıkta olduğunu belirttiği Fere Ilıcaları'nın üzerinde bulunan kubbelerin merhûm Sultan Bayezid Han vüzerâsından Davud Paşa'nın yaptırdığını kaydeder.¹⁴ Kaplıcadan övgüyle bahseden Hibri, aynı yerde Evrenos Bey Hanı ve yakınında bulunan Işıklar Zâviyesi'ni zikreder ki anlatıda dikkati çeken kaplıca-han-zaviye üçgeni ile böylece bölgenin güvenliği sağlanmıştır. Ancak 1890'larda yani XIX. yüzyılın sonlarına gelindiğinde *Edirne Salnâmesi*'nde hem kaplıcanın hem de yakınındaki büyük hanın harap durumda olduğu kayıtlıdır.¹⁵

XIV. yüzyılda inşa edilen bu Osmanlı hanına ait tek kitabe, 1937'de üstünde bulunduğu bina cephesinin düşmesi nedeniyle parçalanmasından dolayı kaldırılmıştır. Günümüze kalan parçalarına tesadüfen ulaştığını belirten H. Lowry, kitabenin kalan parçalarında: “[*Emere binâ-i hâza'l*] *hân el-emîri'l-a'zâm el-Hâc Evrenos bin İsa; (---) [ilâ] rûhihi'l-azîz li-yeskûne fihi'l-vâridûn*” yazılı olduğunu tespit etmiştir.¹⁶ Kitabede, “Büyük Emir” olarak hitap edilen Hacı Evrenos'un emriyle âyende ve revendeye hizmet etmesi amacıyla inşa edildiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla han, Evrenos Bey'in hacca gitmesinden sonra onun emriyle, gelip geçenlere hizmet etmek amacıyla inşa edilmiştir. Öyleyse öncelikle Evrenos Bey'in hangi tarihlerde hacca gitmiş olabileceğinin tespit edilmesi gerekiyor. Neşri, Evrenos Bey'in Sultan I. Murad döneminde hacca gittiğini belirten tek Osmanlı kroniğidir.¹⁷ Hatta kendisine I. Murad tarafından gönderilen 1386 tarihli belgede Hacı unvanı ile hitap edildiğinden 1386 öncesi hacca gittiği düşünülebilir.¹⁸ Evrenos Bey muhtemelen bu hanı Gümölcine'yi merkez üssü olarak kullandığı süre zarfında hacca gidip döndükten sonra yani H. İncalık'ın vurguladığı 1371'den 1381'e kadar olan Serez ve Vidin hattı boyunca yaşanan duraklama sürecinde inşa ettirmiş olabilir.¹⁹ 1383 yılında Sultan Murad'ın tekrar Rumeli'ye geçerek veziri Halil Hayreddin Paşa ile Evrenos Bey'i Selânik ve Serez üzerine gönderdiğini bildiğimiz için kendisinin yoğun askeri faaliyetlerine devam ettiği ve Ferecik civarından epey uzaklaştığı 1383 sonrası inşa edilme olasılığı kanaatimizce oldukça düşük görünüyor. M. Kiel de Via Egnatia üzerindeki inşa faaliyetlerinin özellikle Çirmen Zaferi'nden sonra yani Osmanlıların bu toprakları güvence altına aldıkları süreçten sonra başladığını vurgulamaktadır ve hanın inşa tarihini 1375-1385 yılları arasında olabileceğinden bahsetmiştir ki bu da onu Balkanlar'ın günümüze ulaşabilen en eski Osmanlı hanı yapar.²⁰ Fetihlerin durduğu ve Ferecik de dâhil olmak üzere bölge topraklarında Osmanlı hakimiyetinin kesinleştiği bu süre zarfında Gümölcine'de ikamet eden Evrenos Bey'in Kara Kaplıca'daki bu hanı inşa ettirmiş olması oldukça mümkün görünüyor. Dolayısıyla Balkan topraklarına giren Osmanlı Devleti'nin kalıcılığının simgesini bugüne kadar taşıyan bu hanın inşa tarihini duraklama sürecinin yaşandığı 1375-1381 ile sınırlamak mümkün

¹⁴ *Abdurrahman Hibri ve Ensü'l-müsâmirîn*, s. 60; M. Kiel, makalesinde bunun bir çifte hamam olduğunu belirtmektedir. Detaylar için bk. M. Kiel, “The Oldest Monuments ...”, s. 134. M. Kiel'in bilgisini destekleyen Edirne Salnâmesi'nde de benzer bir kayıt mevcuttur: *Dedeğaçına iki sa'ât mesâfede vâki' Fere Ilıcaları dimekle ma'rûf ve emrâz-ı cildiyye ve sa'ireye nâfi' ılıcaları vardır. Mayıs ve Ağustos evâsıtında binlerce halk icimâ' eder. Sultan Bayezid-i Velî vüzerâsından Davud Paşa-yı merhum üzerine kubbe inşa etmişdir. Birisinin suyu gâyet ağır râyihali olub bir kayudan nebe'ân eder. Gâyet müşhildir. Diğerinin suyu oldukça râyihâsız olub içine girerler.* Bk. *Salnâme-i Vilâyet-i Edirne*, Def'a 19, H 1310, s. 566. Ayrıca Koca ve Derviş lakaplarıyla anılan Davud Paşa'nın birçok hayrâtın sahibi olduğu ve Ferecik kasabasına içme suyu da getirdiği bilinmektedir. Hamam üzerindeki kubbeleri inşa ettirdiğine göre hamam Evrenos Bey tarafından inşa edilmiş olamaz. Aksi takdirde devletin bile müdahale edemediği bu vakıf binalarına daha XV. yüzyılda Evrenosoğulları oldukça güçlü iken ümeradan bir başkasının kubbe inşa etmiş olma ihtimali pek mümkün görünmemektedir. Davud Paşa hakkında bk. Şerafettin Turan, “Dâvud Paşa, Koca”, *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/davud-pasa-koca> (erişim 30.12.2020).

¹⁵ “*Bunların ittisâlinde bir kebîr han vardır ki merhûm Evrenos Beğ binâ etmişdir. Cümlesi harâb olub yalnız anârı mevcûd ve müşâheddir.*” Bk. *Salnâme-i Vilâyet-i Edirne*, Def'a 19, H 1310, s. 566.

¹⁶ H. W. Lowry-İ. E. Erünsal, *age.*, s. 83; H. W. Lowry, *Osmanlı Dönemi'nde Balkanların Şekillenmesi*, s. 34.

¹⁷ Neşri, *age.*, C. I, s. 257.

¹⁸ Ayşegül Kılıç, “Sultan I. Murad'ın (Merkezi Hükümetin) Gözüyle Balkanların 'Uc Beyi' Nasıl Olmalı?”, *Sultan I. Murad Hudâvendîgâr ve Dönemi Sempozyumu*, 6-7 Nisan 2012, ed. İsmail Selimoğlu, Gaye Kitapevi, Bursa 2012, s. 266.

¹⁹ H. İncalık, “I. Murad”, *DİA*, C. XXXI, İstanbul 2006, s. 160.

²⁰ M. Kiel, “The Oldest Monuments ...”, s. 137; aynı yazar, “Via Egnatia ...”, s. 162; Halil İncalık, *Devlet-i 'Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-1, Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2009, s. 63.

olmaktadır. 1383 tarihinden itibaren Evrenos Bey merkez üssünü Serez'e taşımıştır. Geriye dönerek buraya han yaptırma olasılığı düşük bir ihtimal olarak nitelendirilebilir. Çünkü Batı Trakya'da bulunduğu duraklama sürecinde bir akıncı beyi olarak imar faaliyetleri için yeterince zamanı vardı.

Han hakkında ilk detaylı bilgileri paylaşan M. Kiel, iki farklı bölümden oluşan yapının, 80'lerde ilk bölümünün harap, yıkılmış bir durumda olduğu belirtilmektedir. Zamanla doğu cephesi ve bu cephedeki ağır beşik tonoz çökmüştür. 1960'lı yıllarda yanlış ve daha çok modern bir restorasyon geçirmiş, Bizans kilisesi pencerelerine benzer şekilde ince tuğladan yuvarlak kemerler eklenerek çatısı betonla kaplatılmıştır.²¹ H. Lowry ise 2008'de koruma altına alınarak gerekli ön finansmanın Avrupa Birliği'nden sağlandığı bir fon ile büyük bir restorasyon çalışması başlatıldığından bahseder.²²

Evrenos Bey'in han inşa ettirmek için neden bu bölgeyi tercih ettiği konusuna gelirse; M. Kiel, 80'lerde kaleme aldığı makalesinde Evrenos'un bu dev hanı yapmak için Fere Hıcalarının yakınına özellikle seçtiğini belirtmektedir.²³ Özellikle bir köprübaşı olarak yol güvenliğini sağlamak adına mı yoksa ticari bir amaçla mı kurulduğu konusunda kaynaklar sessiz kaldığı için sadece yorum yapabiliyoruz. Ancak hanın inşa tarihini de göz önüne aldığımızda XIV. yüzyılın ikinci yarısında bölgede yaşanan veba salgınları, savaşlar, kıtlık hatırlandığında Evrenos Bey'in sadece ticari bir amaç uğruna hanı inşa ettirdiğini söylemek pek mümkün görünmüyor. En azından bunun yerine Çirmen ile tabiiyeti kesinlik kazanmış bölge topraklarından geçen kervanların yolcularının güvenliğinin sağlandığı ve bölgenin şenlendirilmesi amacı daha anlamlı görünüyor. Yani tüccarları ve dönemin ticari faaliyetlerini düşünmekten çok, takip ettiği güzergâh üzerinde kale amaçlı düşünerek yaptırdığı kanaatindeyiz. Çünkü han / kervansaraylar, alışveriş, göç ya da elçilik için gidip gelen kervan yolları üzerinde konaklamayı sağlayan sadece bir otel değil, aynı zamanda güçlü birer kale görevini de görüyorlardı. Evrenos Bey de muhtemelen bu amaç doğrultusunda fetih yolunda ilerlerken kaplıcalara yakın bir yerde bu hanı inşa ettirmiş olmalıdır. Bu tarz yapılar aynı zamanda ani yapılan baskınlara karşı korunaklı ve kuşatma uzadığı takdirde de erzak dolu güvenli bir sığınağa dönüşebilmekteydiler.²⁴ Hatta uzaktan bakıldığında bir kaleyi andıran kervansaraylar, İslam dünyasında daha önce varlığı bilinen sınır boylarında ve stratejik mevkilerde askerî amaçlı kullanılan rib'atların bir devamı olarak görülmektedir.²⁵ Hanın tek işlevinin ticari amaç olmadığını en azından XIV. yüzyılda bir akıncı beyinin can güvenliğini sağlamanın ticari kaygıdan daha öncelikli olduğunu düşünebiliriz. Ayrıca tam da bu noktada bölgede güvenliği ve iskânı sağlamak amacıyla heterodoks dervişler yoluyla kurulan tekke ve zaviyeleri de hatırlamamız gerekiyor. Hikâyenin tamamına baktığımızda yeni fethedilmiş ve şenlendirilmeye muhtaç bu topraklarda Roma döneminden kalan şifalı kaplıcaların yanına Evrenos Bey bir han inşa ettirmiş, daha sonra Evrenosoğulları'nın da desteklediği Düzmece olarak anılan Mustafa Çelebi 1422'de vefat ettiğinde Işıklar zümresinden bir derviş tarafından sessizce kaplıca ve hanın bulunduğu yere bir tepeden bakan mevkide bulunan Nefes Sultan Tekkesi'ne gömülmüştür.²⁶ 1457 tarihli tahrir defterinde Ilıca karyesinde iki tekkenişin kayıtlı

²¹ Hanın yapısal özellikleri hakkında detay için bk. M. Kiel, "The Oldest Monuments ...", s. 135-136; H. W. Lowry, *Osmanlıların Ayak İzlerinde*, s. 134-135.

²² H. W. Lowry, *Osmanlıların Ayak İzlerinde*, s. 134-135.

²³ M. Kiel, "The Oldest Monuments ...", s. 134; H. W. Lowry, *Evliya Çelebi'nin Ayak İzlerinde*, s. 10.

²⁴ Mehmed Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, İstanbul 1993, s. 245-246.

²⁵ Ziya Kazıcı, *İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul 2011, s. 302. Rib'at kelimesinin tarihî süreçte kervansaray yerine de kullanıldığı bilinmektedir. Sınırlarda kışla ve karakol görevi üstlenen dini ve askerî nitelikli rib'atlar yanı sıra yollar üzerinde kervanların emniyetini ve barınmalarını sağlayan binalar olarak da geçmektedir. Rib'at ve kervansarayların ilişkisi hakkında bk. İnci Kuyulu, "Anadolu Selçuklu Kervansarayları ile Orta Asya Kervansaraylarının Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Deneme", *Sanat Tarihi Dergisi*, S. VIII, İzmir 1996, s. 51-52. Rib'atlar ve işlevleri hakkında detaylı bilgi için bk. İsmail Yiğit, "Ribât", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ribat> (01.02.2021).

²⁶ Ayşegül Kılıç, "Balkanlar'da Osmanlı İskânına Bir Nefes: Ferecik'te Işıklar (Nefes Sultan / Nefes Baba) Tekkesi", *VII. Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, Balkanlar'a ve Balkanlar'dan Göçler (Osmanlı'dan*

idi.²⁷ Böylece Roma döneminden bu yana var olan ılıcaların işlevselliği artırılarak hem güvenliği sağlamak hem gelip geçenlere kalacak yer temin eden han ve Işıklar zümresine ait tekeden oluşan bir güvenlik üçgeni oluşturulmuştur. Neticede heterodoks zümreye ait bir tekke, Evrenos Bey'e ait bir han ve her dönem suları şifa dağıtan ılıcalar sayesinde hem Müslüman hem de gayrimüslim reayaya hizmet edecek olanaklar tamamlanmıştır.

Hanın masrafları ise Ilıca karyesinden toplanan vergi gelirlerinden karşılanmaktaydı. Ferecik'in de dâhil olduğu Gümülcine timar dağılımlarının kaydedildiği 1457 tarihli defterde, Ilıca köyü reayasının Evrenos Bey vakfına vergi ödedikleri kaydedilmiştir.²⁸ Ilıca karyesinin vergi gelirinin Evrenos Bey vakfına ait olması, bu karye gelirleriyle Evrenos Bey'in inşa ettirdiği hanın giderlerinin karşılandığını düşünmemizi sağlar.

3. Müstesna Bir Vakfın Parçası Olmak

Evrenos Bey Hanı'nın Balkanlar'dan günümüze ulaşabilen en eski Osmanlı hanı olması dışında diğer bir önemi ise müstesna bir vakfın parçası olmasından kaynaklanmaktadır. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti fetihlerle büyüyen topraklarını koruyabilmek için Rumeli fatihlerine fethettikleri topraklardan bol miktarlarda timarlar vermiş ve bu timarlar kendi görev ve hizmetleri devam ettiği sürece onların tasarruflarında kalmıştır. Evrenos Bey gibi kendilerine mülknâme-i hümayun ile araziler verilen ve devlet arazilerini vakfa çeviren gazilerin vakıfları *müstesna vakıflar* olarak değerlendirilmiştir.²⁹ Dolayısıyla Evrenos Bey tarafından Karakaplıca'da kurulan han, müstesna bir vakfın parçasıdır.³⁰ Müstesna vakıf, Evkaf Nezaretinin kuruluşundan önce ve sonra devletin müdahalesi olmaksızın, vakfiyedeki şartlar gereğince doğrudan doğruya mütevellileri tarafından idare olunan vakıflara denilmektedir. Bu nedenle vâkıfın izni olmadan han binasına herhangi bir müdahale yapılamazdı.³¹

Müstesna vakıfların en önemli özelliği, Evkaf İdaresinin hiçbir şekilde bu vakıflara müdahale edememesidir. Bu vakıfların idareleri vâkıfların belirledikleri şartlar gereğince mütevelliler tarafından yürütülmektedir. Hatta ferağ ve intikal gibi davaları dahi Defter-i Hakanî İdaresinde değil, mütevellileri huzurunda yapılmaktadır. Her çeşit vergi müteveli tarafından alınarak sadece vakıf için sarf edilmektedir. Yapılan tüm işlemler bir defterde kaydedilir ve bir nüshası da Defter-i Hakânî idaresine teslim edilirdi.³² Bu vakıfların diğer önemli özelliği ise vergi tahsili açısından tanınan imtiyazdır ki müstesna vakıfların vergi tahsiline Osmanlı maliyesi yani devlet yönetimi dahi karışmazdı. Bazı özel durumlarda geçici birtakım avarız vergileri alındığı kaydedilmiştir ki başka bir çalışmanın konusu olduğu için burada detaylandırmıyoruz.

Cumhuriyet'e (18-21 Eylül 2019 Edirne/Türkiye) Tam Metin Bildiri Kitabı, ed. Zafer Gölen-Abidin Temizer, C. I, Gece Kitaplığı, s. 28-29.

²⁷ MC.Yz., No: 0089, v. 43a.

²⁸ MC.Yz., No: 0089, v. 43a.

²⁹ Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, TTK Yay., Ankara 1988, s. 455; Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1995, s. 103-104.

³⁰ Müstesna kabul edilen guzât vakıfları: Gazi Evrenos Bey, Gazi Ali Bey, Gazi Mihal Bey ve Gazi Süleyman Bey vakıflarından oluşmaktadır. Bk. A. Akgündüz, *age.*, s. 455; N. Öztürk, *age.*, s. 104. Ayrıca, 11 Eylül 1887 (22 Z 1304) tarihli Meclis-i Vükelâ mazbata kayıtları arasındaki bir belgede Evrenos Bey'in Yenice-i Vardar, Gümülcine, Serez ve gayrındaki vakıflarının müstesna vakıflardan oldukları kayıtlıdır. Bk. BOA, MV. No: 24/9. Selânik Vilâyet-i Celilesine yazılan 13 Ekim 1888 tarihli belgede de Evrenos Bey vakıflarının XIX. yüzyıl sonlarında da istisnâiyetlerini korudukları bilgisini desteklemektedir. Bk. BOA, DH. MKT., No: 1553/100. Ayrıca bz. Ayşegül Kılıç, "Guzât Vakıflarına Bir Örnek: Gümülcine'de Gazi Evrenos Bey Vakfı", *Balkanlarda Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyumu*, 9-11 Mayıs 2012, İstanbul, Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 2012, s. 260-261.

³¹ Ahmet İşeri, "Vakıflar, (Medenî Kanun'dan Önceki ve Sonraki Vakıf Nev'ileri ve Hukukî Mahiyetleri)", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 21, S. 1, Ankara 1964, s. 239-240; A. Akgündüz, *age.*, s. 288.

³² A. Akgündüz, *age.*, s. 456.

4. Evrenos Bey Hanı İçin Hazırlanan Proje Hakkında

Evrenos Bey tarafından inşa edilen XIV. yüzyıla ait bu Osmanlı hanı, bulunduğu konum itibarıyla XIX. yüzyılda da Osmanlı yönetiminin ilgisini çekmiştir. Daha XVII. yüzyılda Hibri'nin de eserinde bahsettiği gibi kaplıcada şifa aramak amacıyla Edirne'den arabalar dolusu ziyaretçi gitmesi, zamanla artan ihtiyaç ve dönemin iptidai mekteplerine gelir olması nedeniyle Osmanlı Devleti bu hanı XIX. yüzyılda bir otel ve dinlenme kompleksine çevirmeye karar vermiştir. Bu doğrultuda II. Abdülhamid (1876-1909) döneminde yapılan yazışmalar, 1898 yılının Eylül ayında başlayıp 1900 yılının Kasım ayına kadar sürmüştür. Konu hakkında Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin "Ma'ârif Nezâreti Mektûbî Kalemi" (MF. MKT) kayıtları arasında 534-17 numarada karşımıza çıkan toplam on sayfalık bir dosya bulunmaktadır. Dosyanın üçüncü, beşinci ve dokuzuncu sayfası boştur.³³

II. Abdülhamid döneminde imparatorluk topraklarında çeşitli reform projelerin yanı sıra mali imkanlar el verdiği ölçüde eğitimden ulaşımaya kadar pek çok proje gerçekleştirilmiş, bazıları ise çeşitli sebeplerden dolayı kâğıt üzerinde kalmıştır. Fere Ilıcaları yakınındaki eski bir han için hazırlanan bu proje ise iptidai mekteplerine gelir olması amacıyla otel hâline çevrilmek istenmesiyle başlatılmıştır. Elbette yapının bir vakıf eseri olması nedeniyle de öncelikle mevkuflarının münderis olup olmadıklarının araştırılması, evkaftan müdahale edilmeyeceğinin teminat altına alınması gerekliliği doğmuştur. Ancak hanın müstesna bir vakfın parçası olmasının ortaya çıkmasıyla da uzun süren yazışmalar yapılmıştır. Yazışmaların başladığı 23 Eylül 1898 tarihinde kaleme alınan ilk belge, "Ilıca Yakınlarında Bulunan ve Gazi Evrenos Bey Tarafından İnşa Ettirilen Hanın İlk hâliyle Şekillendirildiğini Beyan Eden Resmidir" başlığını taşımaktadır (Ek 1). Çizimler dönemin Mühendis ve Mi'marlar Cemiyeti'ne üye olarak kayıtlı olan Mühendis Mehmed Ali Bey'e aittir.³⁴ Hanın 1/200 metre ölçüsünde her iki katının da ayrı ayrı planları hazırlanmış ve han ön ve arka cepheden resmedilmiştir. Hanın eski hâline dokunulmaksızın restorasyonunun gerçekleştirilmesine dair hazırlanan planda, ilave kısımlar kırmızı renkle gösterilmiştir. Hana ait ön ve arka cepheden görüntüsü ise 1/100 metre ölçüsünde hazırlanmıştır. Mühendis Mehmed Ali tarafından hazırlanan aynı tarihli ikinci belge, yapılacak inşaatın masraflarının tüm detaylarıyla kaydedildiği keşifnâme suretidir ve neticede yapılacak toplam masraf 134.164 kuruş olarak tespit edilmiştir (Ek 2).

Hanın bir otele çevrilmesi amacıyla başlatılan yazışmalar, çizimlerin hazırlanmasının ve masrafların tespitinin ardından ilgili vilayete gönderilen 16 Eylül 1900 tarihli "Huzûr-ı 'Âli-i Vilâyet-penâhiye" başlıklı yazışma ile devam etmektedir (Ek 3). Belge, bu dönemde Dedeâğaç merkez kazasına bağlı Fere Ilıcaları adıyla meşhur kaplıcanın çeşitli hastalıklara şifa olduğunun tecrübe edilmesi nedeniyle artan ihtiyaç sebebiyle iyileştirilerek şenlendirilmesi gerekliliğinden bahsetmektedir. Ziyaretçisi gün be gün artan hamamlar hakkında gerekli inşanın yapılması adına taktim edilen 20 Haziran 1900 tarih ve 305 numaralı 'ariza-i mufassalanın açıklanması ile başlar. Amaç, bahsi geçen yerde kısmen harap bir hâlde bulunan 500 liradan fazla bir kıymete sahip, içi boşalmış eski hanın, maarife terkiyle gelirinin iptidai mekteplerine verilmesi hususundadır. Bu amaç doğrultusunda hanın alt katının lokanta, gazino ve kıraathane; üst katının ise otel hâline çevrilmesi, senelik 100-150 lira kadar gelir mümkün olacağı belirtilerek maariften inşası için talepte bulunulmuştur. Cevaben ulaşan 11 Temmuz 1900 tarih ve 274 numaralı emirnamede ise esasında bu tarz eserlerin imar ve şenlendirilmesinin memnuniyet vereceği belirtilerek, Maarif Müdürü'nün verdiği önem de vurgulanmış ve bir an evvel gelişmelerin bildirilmesi istenmiştir.

³³ BOA, MF. MKT, No: 534-17.

³⁴ Mühendis Mehmed Ali Bey, 1920 yılında Mühendis ve Mimar Cemiyeti Salnâmesi için her bir üyenin kendi el yazısıyla öz geçmişi gönderdiği Osmanlı Mühendis ve Mi'marlar Cem'iyyeti'ne Üye idi. Bk. *Mühendis ve Mimar Cemiyeti Salnâmesi*, erişim 21.12.2020 (<https://archives.saltresearch.org/bitstream/123456789/206678/31/TMDOC0003025.jpg>)

Sonradan Maarif Müdürü Ziver Bey'e, liva adına mühendise hazırlattığı keşifnâme sureti sunulmuştur. Ziver Bey, inşa masraflarının yaklaşık 85.000 kuruş olacağı anlaşıldığından maariften masrafların bir neticeye bağlanması gerektiğini belirtmiştir. Her şeyden önce gelirin iptidai mekteplerine tahsisi hâlinde civar çocuklarına sahip çıkılmasının padişah huzurunda Divan-ı Âlide önemi vurgulanmıştır. Maarif gelirinden hissedar edilmelerinin böyle mükemmel bir hotelin inşasıyla temin edileceği ve ılıcaların ziyaretçilerinin artacağı, rağbet arttıkça da ılıcalara şifa aramak için gelecek hasta ve ziyaretçiler için sınırsız istirahat ve afiyetlerinin temin edileceği belirtilmiştir. Bu nedenle bu projenin hayata geçirilmesinin maddi ve manevi faydaları belirtilerek ellerinde berat bulunması ve gerekli olan meblağın maariften neticeye bağlanması sonucunda otel inşaatının uygun görülmesi için izin istenmesi gerektiği belirtilmektedir. Belgenin altında dört azadan üçünün mührü ve müftü, tahrirat müdürü, muhasebeci, madenci, naip ve Dedeğaç görevlisinin mühürleri bulunmaktadır.

İlgili yazışma ile projenin ehemmiyeti ile maddi-manevi öneminin vurgulanmasının ardından dosyanın beşinci sayfasında yapılacak masraflar tek tek kaydedilmiş ve beş aza ve Dedeğaç mutasarrıfının mührünü taşıyan 29 Eylül 1898 tarihli açıklamada, imar aşamasında târih-i mecidiyye 19 kuruş hesabıyla bir rayiç pusulası hazırlanarak sunulmuştur. Belgenin ardındaki sayfa ise boştur (Ek 4).

Maarif Müdürü Ziver Bey'in mührünü taşıyan 25 Eylül 1900 tarihli Maarif Nezaretine yazılan belgede, Dedeğaç İdâre Meclisi mazbatasında beyan edilen demiryolu hattından bir km sonra Fere ılıcalarına bitişik 49-50.000 kuruş değerinde bulunan kârgîr hanın, vaktiyle zaten gelip geçen yolcular için inşa edildiği ancak zamanla şimdiki hâline geldiği yani harap olduğu belirtilmektedir (Ek 5). Bir önceki sene kendisinin de bu hanı gördüğünü beyan eden Ziver Bey, Maarif Nezaretindeki yazışmaların başlamasına vesile olduğunu, neticede binanın maarife verilmesinin kararlaştırıldığını hatırlatmaktadır. Gönderdiği mazbata ve ekteki keşif-nâmede alt katının gazino, kıraathane ve lokanta, üst katının otel şeklinde 80.000 küsur kuruş masrafla inşası hâlinde iptidai mektepleri için yıllık 150 lira kadar bir gelir temin edildiğine göre bahsedilen masrafların yardım hissesinden (hisse-i i'ânenen) 310 senesi sonuna kadar (1893 Temmuz ayına kadar) bırakılan meblağdan harcamaların karşılanması, bu suretle inşasına izin verilmesi hususuna değinmektedir. Artık hana yapılacak müdahale ile otel inşasının başlatılabilmesi için herhangi bir engelin olup olmadığının netleştirilmesi amaçlanmaktadır. Eğer böyle bir inşaatın başlatılması için hazırlanan evrakın münakaşa yaratabileceği söz konusuysa, inşaatın başlamasının faydalı görülmesine rağmen bir zümreye veya bir kimseye bırakılan bu tarz mülkler için çıkabilecek anlaşmazlıkların güvensizlik ve usaç getirdiği belirtilmektedir. Bu sebeple de binaya talip bulunmadığından bahseden Maarif Müdürü, binaya ait evrakın temin edilemediğini ve bu nedenle emaneten inşasının haberli olacağını aşikâr olduğunu belirtir. Lüzum görülenler bir dilekçeyle acilen bildirilmiştir.

Yazışmanın bahsedilen eki ise 24 Haziran 1900 tarihli Aziz Bey tarafından kaleme alınan belgedir (Ek 6). Belgede, bu tarihlerde hanın eski ve harap bir durumda olduğuna vurgu yapılmış, evkâf-ı münderiseden Maarif namına zaptı uygun görülmüştür. Evkâf-ı Münderise, Tanzimat'tan sonra vakıflar konusunda yapılan bazı düzenlemelerde, kervansaraylar gibi zamanla vakıf amaçları ortadan kalkan, meşrûtün-lehleri³⁵ ortadan kaybolan ve artık hayratı olmayan vakıflara denilmektedir.³⁶ II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) iptidai mektepleri için de evkâf-ı münderisenin gelirleri tahsis edilmişti.³⁷ Fırsatçılara imkân tanımamak adına

³⁵ Meşrûtün-leh: Vâkif tarafından vakfın menfaati kendisine şart olunan cihettir. Meselâ, vâkif vakf eylediği hanın vâridâtını bir medresenin müderris ve talebesine veya bir caminin imam ve hatibine şart etmiş ise bunlar meşrûtün-leh olmuş olur. Bk. <https://www.vgm.gov.tr/kurumsal/tarihce/vakif-deyimleri-ve-terimleri-sozlugu#dic15> (erişim: 17.12.2020).

³⁶ A. Akgündüz, *age.*, s. 219.

³⁷ Selçuk Akşin Somel, "Bir Mali Sorun Olarak Osmanlı Son Döneminde Eğitim Yatırımları ve Vergilendirme Meselesi", *Doğu Batı (Ekonomi)*, Yıl 4, S. 17, 2001, s. 69-74; naklen Yakup Karataş, "Sultan II. Abdülhamid'in

Haremeyn ve Evkâf-ı Hümayûn Nezâreti tarafından el konulan bu tarz vakıflara ait yapıların restorasyonu da yeni gelir kaynakları sağlanmaktaydı. Bu nedenledir ki geliri iptidai mektepleri için kullanılmak amacıyla harap ve terkedilmiş durumda kalan Evrenos Hanı için de bir proje hazırlanmıştı. Ne var ki yazışmaların neticesinde müstesna bir vakfın parçası olması nedeniyle yapıya müdahalenin mümkün olamadığı ortaya çıkacaktı.

Belgenin devamında, evkâf-ı münderise olarak hanın zaptı uygun görülmüş, orijinaline uygun şekilde tamir edildikten sonra yıllık 150 lira gelir sağlanacağından tamirat masraflarının karşılanabilmesi için yaklaşık 80.000 kuruşun H 1310 senesi sonuna kadar olan tahsilattan karşılanması Edirne Maarif Müdürlüğü tarafından tebliğ edilmiştir. Ancak evrak incelendiğinde bahsi geçen hanın Evrenos Bey evkâfından olduğu anlaşılmış ve bu gibi yapıların mevkûfün lehâsının yani vâkıfının kalıp-kalmadığının tespit edilme zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle de netlik kazanmadıkça maarifçe zaptı ve imarı için yapılacak masrafın caiz görülmediği belirtilmektedir. Şimdiye kadar böyle bir açıklamanın yapılmamış olması nedeniyle de bahsi geçen hanın mevkûfün lehâsının var olup olmadığının araştırılması ve imar başlamadan önce evkaftan müdahale edilmeyeceğinin temin ve maarif adına tapuya raptedildikten sonra evrakının gönderilmesi ve durumun tekrar bildirilmesi lüzumu doğmuş ve süreç uzamıştır.

Nihayetinde 6 Kasım 1900 tarihinde, Ma'ârif-i 'Umûmiyye Nezâreti Mektûbî Kalemine mahsus evrak, Edirne Vilâyeti Ma'ârif Müdüriyetine yazılmıştır (Ek 7). Belgede, Dedeâğaç kazâsında Kara Ilıcaları yakınında bulunan hanın tamirinin vilayetçe münasip görüldüğü, yapılan keşifle tamiratının gerekli olduğunun anlaşıldığı belirtilerek, yapılan araştırmalarda mezkûr hanın Gazi Evrenos Bey evkâfından olduğunun ortaya çıkması nedeniyle bu gibi vakıfların mevkûfelerinin olup olmadığının araştırılmadıkça maarifçe zapt ve imarının caiz olmadığı belirtilmiştir. Evkaf tarafından müdahale edilemeyeceğinin teminat altına alınması ve tapunun maarife geçirilmesinden sonra evrakının gönderilmesine ve durumun yeniden bildirilmesine karar verilmiştir. Ancak müstesna bir vakfın, Gazi Evrenos Bey vakfının bir parçası olması nedeniyle de tapu maarife geçirilemediği için XIV. yüzyıla ait, Balkanlar'da Osmanlı'nın ilk miraslarından biri olan hana ait bu özel proje hayata geçirilememiştir.

Proje yarım kalsa da yine II. Abdülhamid döneminde harap durumda olan han ve eski hamamın arasına yeni konuk evleri inşa edilmiştir.³⁸ Eğer proje tamamlanabilseydi hem şifa aramak amacıyla ılıcalara gelecek ziyaretçilerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bir otel hem de bir dinlenme kompleksi olarak lokanta, gazino ve kıraathane şeklinde topluma hizmet verecek bir yapıya dönüştürülecekti. Üstelik kaderine terk edilmiş bu yapı yeniden canlandırılarak hayratı da sıbyan mektepleri için harcanacaktı. Diğer taraftan ise Osmanlı'nın Balkan topraklarına girişinin bir simgesi olan han ayağa kaldırılacaktı. Bu nedenle de bu "müstesna" projenin tüm hazırlıkları yapılmıştı ancak yaklaşık iki yıl boyunca devam eden yazışmalardan herhangi bir sonuç alınamaması nedeniyle de yarım kalacaktı. Osmanlı Devleti'nin "müstesna" olarak nitelendirdiği guzât vakıflarına -hiçbir şekilde- kendisinin dahi müdahale edemediğinin göstergesi olan bu "han projesi" müstesna vakıfların önemini göstermesi bakımından anlam kazanmaktadır. Elbette hâlâ "*Sultan devletin bizâtihi kendisi*"ydi ancak müstesna olarak addedilen guzât vakıflarından Gazi Evrenos Bey'e ait olan bu yapıya ne sultan ne devlet müdahale edebiliyordu ki bu da bu tarz vakıfların en önemli özelliği olarak XX. yüzyıl başlarında dahi önem ve özelliklerini korudukları anlamına geliyordu.

Erken Osmanlı döneminden itibaren sadece vâkıfın şartlarına göre mütevellileri tarafından yönetilen ve ferağ ve intikal gibi işlemleri yine sadece mütevellileri huzurunda yapılan bu tarz vakıflara ait istisnai hükümler 1331/ 1912 tarihli Tasarruf Kanun-ı Muvakkati ile

Eğitim Politikalarının Mali Bir Veçhesi: Evkâf-ı Münderisenin Maarife Terki", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]* 57, 2016, Erzurum, s. 1841.

³⁸ Hazım Tepeyran tarafından 1898 yılında çekilen fotoğraf, H. Lowry tarafından yayımlanmıştır. Fotoğrafta, Kara Ilıcası'nda inşa edilen konuk evleri, eski hamam ve yıkık durumdaki Evrenos Bey Hanı bulunmaktadır. Bk. H. W. Lowry, *Balkanların Şekillenmesi*, s. 30; aynı yazar, *Evliya Çelebi'nin Ayak İzlerinde*, s. 12.

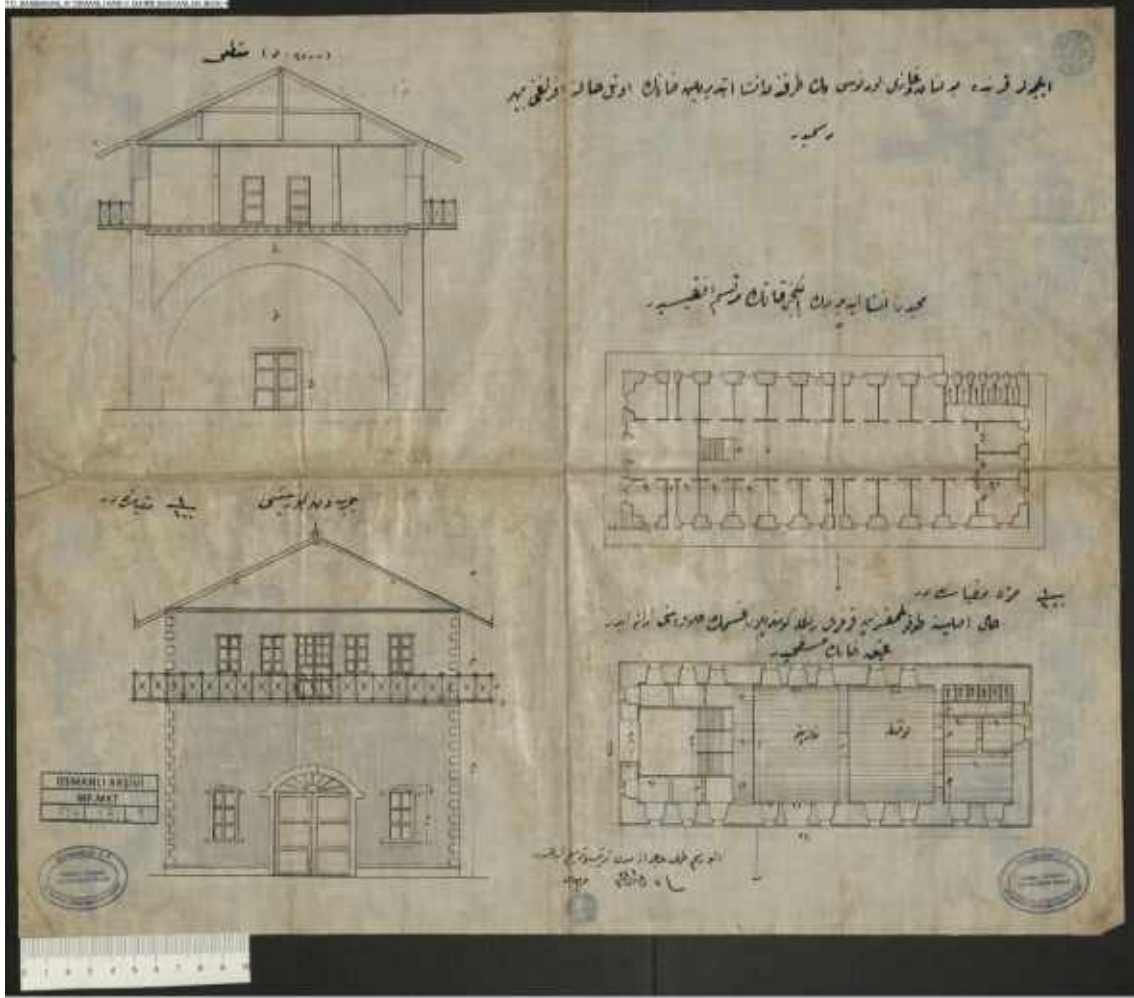
kaldırılmıştır.³⁹ Bu tarihten sonra sadece harçlar vakıflara ait iken 30 Teşrîn-i Sâni 1341 / 1925 tarih ve 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması hakkındaki kanunla kadim müstesna vakıflar da ortadan kaldırılmıştır.⁴⁰ Bu vakıflardan birine ait olan Evrenos Bey Han projesi ise hayata geçirilememiş ve ülke sınırları dışında kalmıştır. Bir Balkan devleti olarak Osmanlı Devleti'ne ait mimarî mirasın büyük çoğunluğunun Balkan topraklarında kalmış olması, Evrenos Bey Hanı örneğinde olduğu gibi bu mirasın korunmasını güçleştirmektedir.

Sonuç

Günümüzde hâlen daha Osmanlı Devleti'ne ya da Osmanlı orta çağına ait tarihî kaynakların eksikliğinden, kayıtların azlığından bahsederken o dönemden günümüze ulaşabilen nadir mimari eserlerin varlığı ayrı bir anlam taşımaktadır. İşte çalışmamızda ele aldığımız Balkanlar'ın en eski hanı olarak kabul gören, XIV. yüzyıla ait hatta daha da sınırlarsak 1375-1381 tarihleri arasında inşa edildiğini düşündüğümüz Evrenos Bey Hanı, bu nedenle ayrı bir öneme sahiptir. II. Abdülhamid döneminin inşaat programları ve memleketi kalkındırma projeleri arasında Osmanlı Devleti için her zaman birinci sırada yer alan Balkan topraklarında, Ferecik yakınlarındaki Kara Ilıca'da bulunan XIV. yüzyıla ait bu han da dâhil edilmek istenmiştir. Bu amaç doğrultusunda 1898 yılının Eylül ayında yazışmalar başlatılmış, öncelikle bu hana ait yapı kompleksinin çizimleri hazırlanmış, yapılacak tüm masraflar kalem kalem kaydedilmiştir. Alt katı lokanta, gazino ve kiraathane; üst katı ise otele çevrilmek istenen yapının Gazi Evrenos Bey vakfının bir parçası olduğunun öğrenilmesi yazışmaların iki yıl kadar uzamasına sebep olmuştur. Bir vakıf devleti olarak kabul ettiğimiz Osmanlı Devleti'nde bazı vakıflar istisnâ durumları ve kuruluş amaçları doğrultusunda müstesna sıfatıyla anılmışlar ve ayrı bir uygulamaya tabi tutulmuşlardır. Devletin dahi müdahale edemediği bu yapılardan biri olan Evrenos Bey Hanı, evkâf-ı münderiseye dâhil edilerek gelirleri iptidai mektepleri için harcanacak dahi olsa mütevellilerine ulaşamadığı ve istisnai özelliğini koruduğundan yarım kalmış, yanına Kaplıca için yeni konukları açılarak çözüm getirilmeye çalışılmıştır. XIV. yüzyıla ait bir han örneğiyle anlatmaya çalıştığımız "müstesna vakıflar", Gazi Evrenos Hanı örneğinde de gördüğümüz gibi XX. yüzyıla kadar da ayrıcalıklarını korumuşlardır.

³⁹ A. Akgündüz, *age.*, s. 456.

⁴⁰ A. İşeri, *agm.*, s. 241; A. Akgündüz, *age.*, s. 457.

Ekler:**1) BOA, MF.MKT., No: 534-17 (1)****İlçalar Kurbunda Bulunan ve Gazi Evrenos Beğ Tarafından İnşâ Etdirilen Hanın Eva'il Hâline İfrazını Mübeyyin Resmidir**

Müceddeden inşâ edilecek ikinci katın mürtesem vesîkasıdır

1/200 metre mikyâsındadır

Hâl-i aslına dokunulmaksızın kırmızı renkle gösterilen kısmın 'ilâvesini irâ'e eder

'Atîk hanın musattahıdır

Maktu'u

Cihetten görüntüsü (1/100 mikyâsındadır)

İşbu resm taraf-ı 'âcizânemden tertîb ve tersîm edilmiştir.

Fî 7 Cemâziye'l-evvel 316 [23 Eylül 1898]

Mühendis Mehmed Ali

2) BOA, MF.MKT., No: 534-17 (2)

OSMANLI ARŞİVİ
MF.MKT.
534 17 2

İnşâ Etilmiş Hanın Evvel İfrâgını Mübeyyin Keşifnâme Sûretidir.

2316

1316

MF.MKT. 00534.00017.002

İlçalar Kurbunda Bulunan ve Gazi Evrenos Bey Tarafından İnşâ Etilmiş Hanın Evvel Hâline İfrâgını Mübeyyin Keşifnâme Sûretidir.

Yapılacak tüm masrafların kalem kalem kaydedildiği belgede, yekûn olarak 134.164 guruş masraf çıkartılmıştır. Fî 7 Ağustos sene 316 [20 Ağustos 1900] Mühendis Mehmed Ali

Huzûr-ı 'Âli-i Vilâyet-penâhîye

Dedeâğac merkez kazâsı dâhilinde kadîmden beri mevcûd ve Fere ılıcaları nâmıyla müştehir olub 'ilel ve eskâm-ı mütenevvi' aya fevâ'id-i 'azîme şifa-bahşâyış mücerreb olmak cihetiyle ihtiyâc-ı hakîki nisbetinde ıslâh ve ihyâsı matlûb-ı 'âli olan hamâmlar hakkında lâzımü'l-inşâ-i te'sîsâtı mutazammın mukaddemâ takdîm kılınmış olan 7 Haziran 316 [20 Haziran 1900] târih ve 305 numarolu 'arîza-i mufassalanın fıkra-i mahsûsasında bast ü temhîr kılınmış olduğu üzere mahall-i mezkûrda kâ'in ve kısmen harâb olmakla berâber 500 liradan ziyâde bir kıymeti hâ'iz 'atîk hânın emsâli mebâni-i mûnderise misillü cihet-i ma'ârifte terkiyle hâsılâtı mekâtib-i ibtidâ'îyye-i mahalliyeye terk edilmek sûretiyle tahtânîsinin lokanta ve gazino ve kırâ'athâne ve fevkânîsinin hotel hâline ifrâğında senevî 100-150 lira kadar berâberâd husûlü mümkün olacağından bunun hâsılât-ı ma'ârifden inşâsı 'arz edilmiş ve cevâben şeref-vârid olan 28 Haziran sene 316 tarih [11 Temmuz 1900] ve 274 numarolu emirname-i 'âlî-i vilâyet-penâhîlerinde te'sîsan ma'rûz-ı âsâr-ı 'umrâniyyeden olarak esâsen münâsib ve mûcib-i memnûniyyet olacağı beyân-ı 'âlîsiyle bir an evvel haber-ârâ-yı husûl olmasına sarf-ı ihtimâm olunmuş ve ma'ârif müdürünün der-dest-i i'zâm idüğü irâde ve iş'âr buyurulmuş idi.

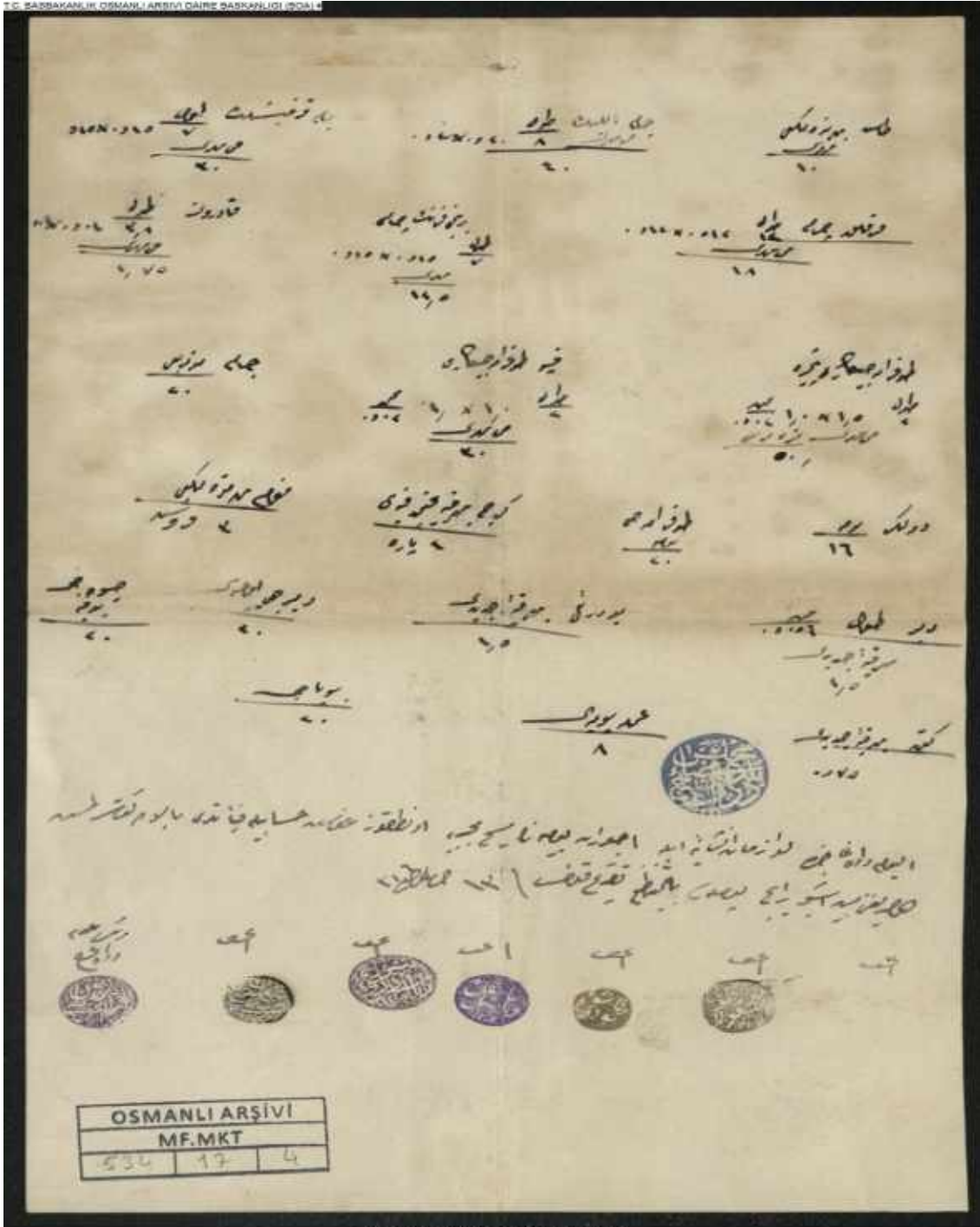
Mu'ahharan ma'ârif müdürü 'izzetlü Ziver Beğ vürûd etmekle mezkûr müdür-i mûma-ileyh dahi hâzır olacağı hâlde sûret-i ma'rûza vechle liva nâfi'a mühendisine keşf etdirilerek tevzî' eylediği keşifnâmesiyle resm-i musattah vâkıfîyesini gösterir haritası matlûben 'arz ü takdîm kılındı. Muhteviyâtından münfehim olunacağı üzere mezkûr hânın sûret-i ma'rûza vechle inşâsı 85.000 gurus sarfına mütevakıf olacağı anlaşıldığından bunun sâlifü'l-'arz hâsılât-ı ma'ârifden bi'l-inşâ ibrâzından mesârif-i inşâ'îyyesi tesviye olunduktan sonra icârât-ı seneviyyesi şimdilik bir güne hâsılât ve karşuluğu olmamak hasebiyle her yerden ziyâde şâyân-ı i'tinâ ve ıslâh olan mekâtib-i ibtidâ'îyye-i mahalliyeye tahsîsi hâlinde bu havâli etfâlinin dahi sâye-i me'âli-vâye-i hazret-i pâdişâhîde Divân-ı 'Âlî dâ'iresinde ni'met-i ma'ârifden hissedâr edilmeleri kavîyyen te'mîn edilmiş olacağı bedîhî olduğu gibi öyle mükemmel bir hotelin vücûdu takdîrinde mezkûr ılıcaların züvvârı dahi tezâyüd edeceği ve rağbet-i 'umûmiyye tezâyüd etdikce de ılıcaların 'asr-ı hümâyûn-ı hazret-i pâdişâh ile mütenevvis bir sûrette emr-i ihyâ ve i'mârâtı terakkî eyleyeceği ve binâ'en-'aleyh berây-ı istihmâm ve istişfâ ılıcalara gelecek merzâ ve züvvârın sâyir 'inâyet-vâye-i cenâb-ı mülûkânede fevka'l-hadistirâhat ve 'âfiyetleri te'mîn olunmuş olacağı tabî'i olmağla ber-vech-i ma'rûz vücûhla fevâ'id-i maddiye ve ma'neviyyesi müteganî 'arz ü îzâh olan şu emr-i ehemm ve elzemin bir an evvel sâha-ârâ-yı vücûd olması için kâtibe-i umûrda manzûr 'uyûn-ı şükran olan muvaffakiyyât-ı mütevâliye cenâb-ı vilâyet-pirâlarının bir lâhika-i fâhiresi olmak üzere mebâliğ-i mukteziyyenin vilâyet-i celîle-i fahîm-âneleri ma'ârif-i vâridâtdan tesviyesi sûretiyle mezkûr hotel inşâ'atında bir an evvel vücûda getirilmesi esbâbının istihsâline müsâ'ade-i sâmiye-i cenâb-ı vilâyet-penâhîlerinin sezâ-vâr buyurulması istihâm olunur. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Fî 21 Cemâziye'l-evvel sene 318 [16 Eylül 1900]

Ve Fî 3 Eylül sene 316 [16 Eylül 1900]

[Belgenin altında dört azadan üçünün mührü mevcuttur. Ayrıca, müftü, tahrirat müdürü, muhâsebeci, madenci, nâ'ib ve Dedeâğac Mutasarrıfı'nın (Mehmed Muharrem) mühürleri bulunmaktadır.]

4) BOA, MF.MKT., No: 534-17 (4)

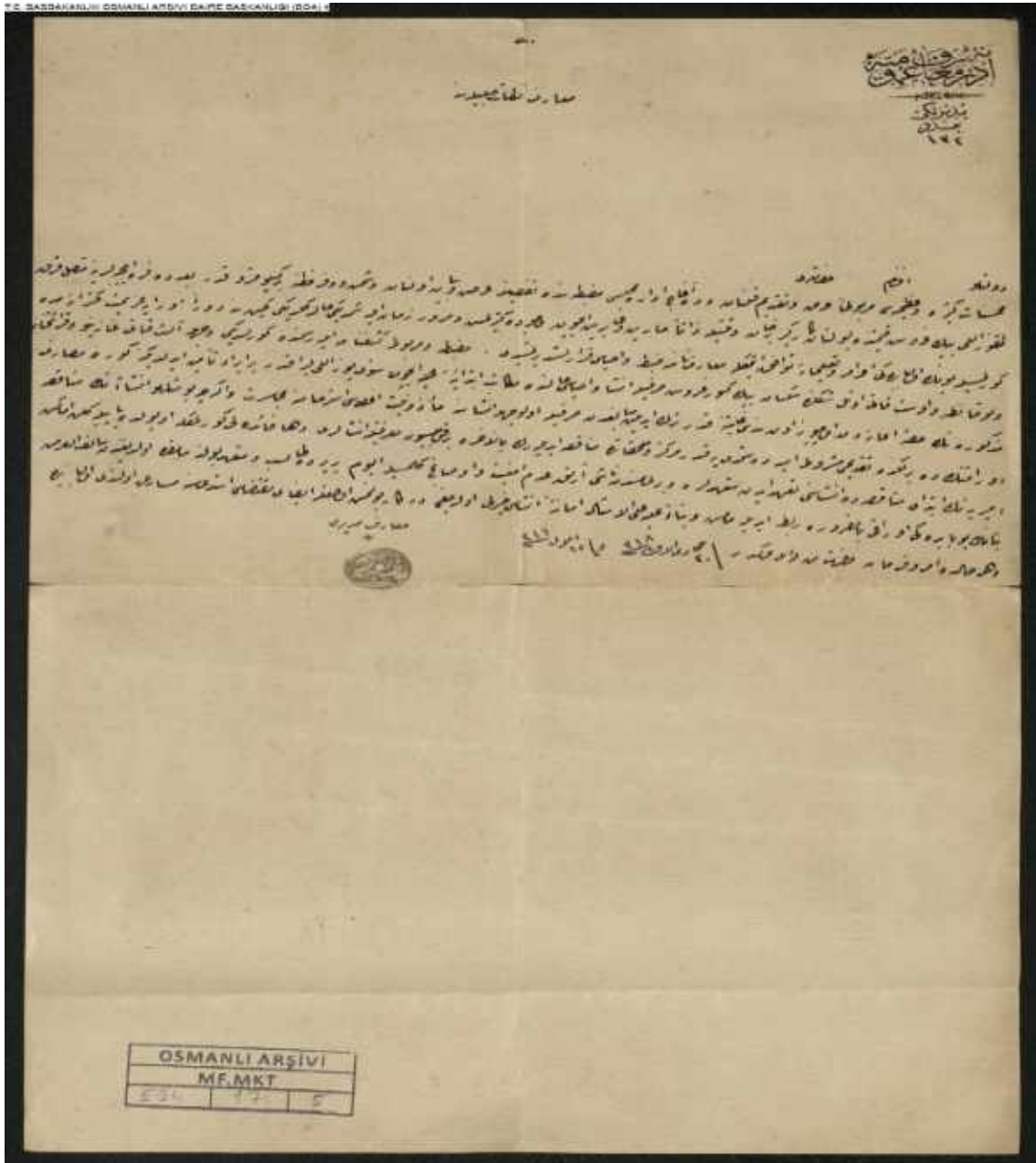

MF.MKT.00534.00017.004

El-yevm Dedeğaçımıza levâzımât-ı inşâye ile ücûrât-ı yevmiyyenin resm-i mecîdiyye 19 gurus hesabıyla fiy'atları bâlâda gösterilmiş olduğu yine işbu râyic pusulası bi't-tanzîm takdîm kılındı. [Belgenin altında beş azanın ve Dedeğaç re'-is-i belde? mührü mevcut]

Fî 13 Cemaziye'l-evvel sene 316 [29 Eylül 1898]

5) BOA, MF.MKT., No: 534-17 (5-I)

MF.MKT.00534.00017.005

Ma'ârif Nezâret-i Celîlesine

Devletlü Efendim Hazretleri

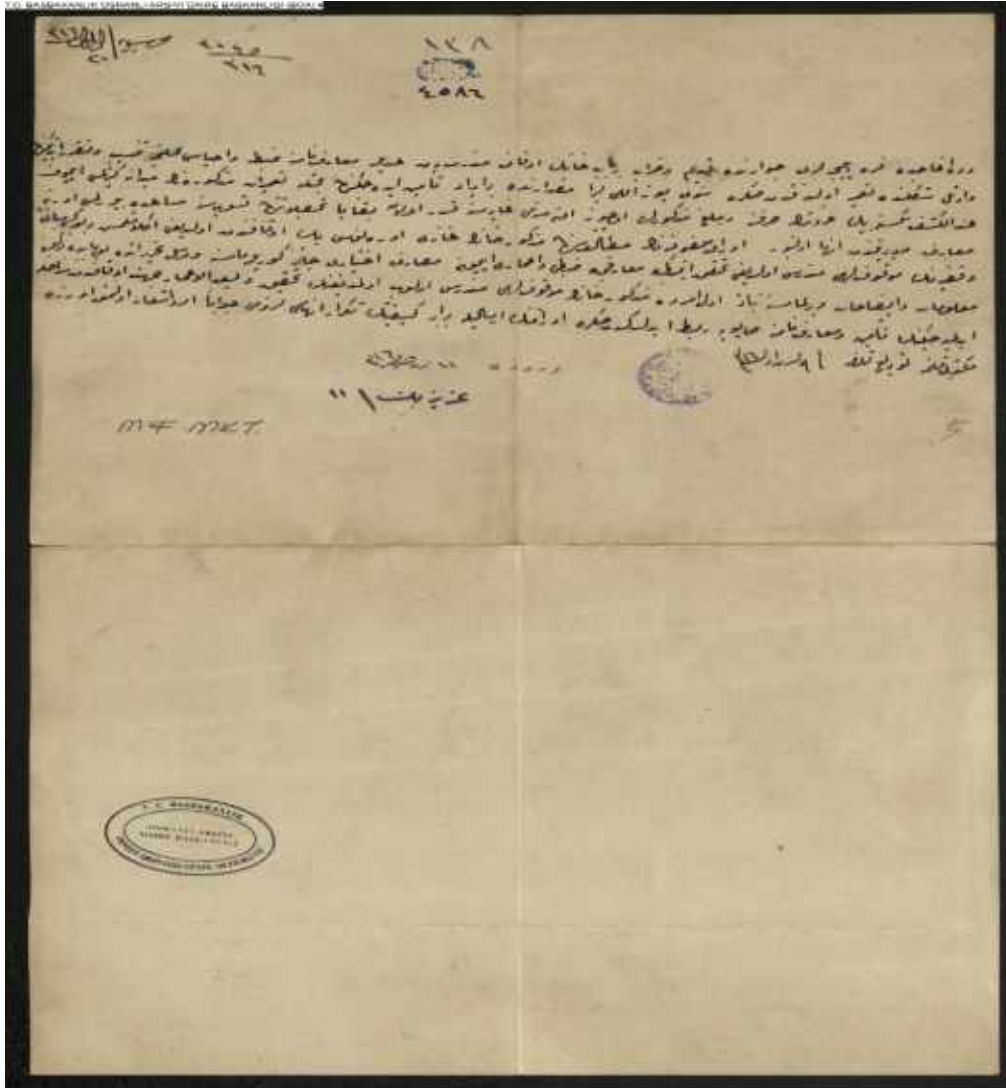
Muhassenât-ı kesîre ve 'azîmesi merbûtan 'arz ü takdîm kılınan Dedeagaç idâre meclisi mazbatasında tafsîlen 'arz ü beyân olunan ve şimendüfer hattına 1 kilometre kadar ba'de Fere Hıcalarına muttasıl 49-50.000 guruş kıymetinde bulunan kârgîr bir hân vaktiyle zâten mârrîn ve 'âbirîn için vücûda getirilmiş ve mürûr-ı zamân ile şimdiki hâline geldiği geçen sene devren oraya 'azîmet-i kem-terânemde görülmesiyle bunun ol bâbdaki evâmîr ve ta'lîmâta tevâfuk etmekle ma'ârif nizâmına zabt ü ihyâsı kararlaştırılmış idi. Mazbata ve merbût keşifnâme ile rûknde görüldüğü vechle alt katı gazino ve kira'athâne ve lokanta ve üst katı otel şeklinde 80.000 kûsûr guruş sarfıyla inşâ ve ihyâsı hâlinde mekâtib-i ibtidâ'iyye-i mahalliye için senevî 150 lira kadar bir îrâde te'mîn edildiğine göre mesârif-i mezkûrenin hisse-i i'ânedan 310 senesi gâyetine kadar terk edilmiş mebâligden sarfıyla ol vechle inşâsına me'zûniyyet i'tâsı istirhâmına mücâseret ve eğerçi bu misillü inşâ'âtın münâkâşa-i evrâkının da birlikde takdîmi meşrûta ise de şimdiye kadar merkez ve mülhakâtda münâkâsa edilerek bi'l-âhire bir komisyon ma'rifetiyle inşâları daha fâ'ideli görülmekle o yolda yapılagelen emkine-i emîriyyenin ibtidâ-yı münâkasada inşâsını ta'ahhüd eden makhurlara verilmemesinden nâşi artık 'adem-i emniyyet ve usanc gelmesiyle el-yevm bir yerde tâlib ve müte'ahhid bulunamamakda olduğundan sâlifü'l-'arz binânın bu bâbdaki evrâkı bi'z-zarûre rabt edilememiş ve binâ'en-'aleyh 'ale'l-emsâl emâneten inşâsı haberli olacağı derkâr bulunmuş olmağla îfâ-yı muktezâsı istid'âsına müsâra'at olundu ol bâbda ve her hâlde emr ü fermân hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Fî 30 Cemâziye'l-evvel sene 318 ve [25 Eylül 1900]

Fî 12 Eylül sene 316 [25 Eylül 1900]

[Ma'ârif Müdürü Ziver Beğ'in mührü mevcut]

6) BOA, MF.MKT., No: 534-17 (5-II)

MF.MKT.00534.00017.005

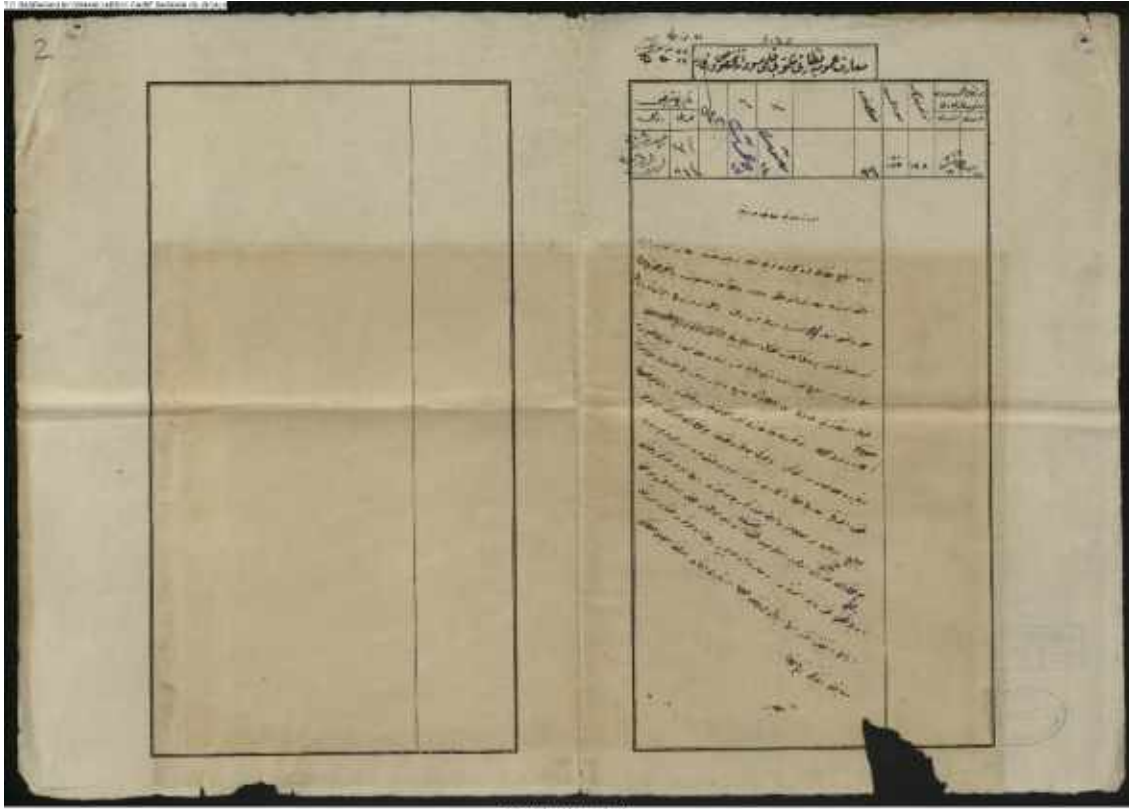
Dedeâğaç'da Fere Ilıcaları civârında kadîm ve harâb bir bâb hânın evkâf-ı münderiseden 'addile ma'ârif nâmına zabt ü ihyâsı mahallince tensîb ve teferrüd etdiğinden ve otel şeklinde ta'mîr olunduktan sonra senevî 150 lira mikdârında bir îrâd te'mîn edeceğinden bahisle ta'mîrât-ı mezkûrenin meydâna getirilmesi için 'inde'l-keşf 80.000 guruşun sarfına ve meblağ-ı mezkûrun 310 senesi gâyetine kadar olan bekâyâ-yı tahsîlâtından tesviyesine müsâ'ade buyurulması Edirne ma'ârif müdürîyyetinden inhâ olunur. Evrâk-ı melfûfenin mütâla'asında mezkûr hânın Gazi Evrenos Beğ evkâfından olduğu anlaşılmış ve bu gibi mebâni-i vakfiyyenin mevkûfün-lehâsı münderis olduğu tahakkuk etmedikce ma'arifce zabtı ve i'mârî için mesârif-i ihtiyârî câ'iz görülememesine ve müressil-i tahrîrâtta bu bâbda bir gûne ma'lûmât ve îzâhât verilmemesine binâ'en evvel emirde mezkûr hânın mevkûfün-lehâsı münderis olup olmadığının tahkîk ve ba'de'l-i'mâr cihet-i evkâfdan müdâhale edilmeyeceğinin te'mîn ve ma'ârif nâmına tapuya rabt edildikten sonra evrâkının irsâliyle berâber keyfiyyetin tekrâr inhâsı lüzûmu cevâben emr ü iş'âr olunmak üzere mektûbî kalemine tevdi' kılındı.

Fî 9 Teşrîn-i evvel sene 316 [22 Ekim 1900]

Vürûdu 11 li-sene Haziran 316 [24 Haziran 1900]

Aziz Beğ

7) BOA, MF.MKT., No: 534-17 (6)

Ma'ârif-i 'Umûmiyye Nezâreti Mektûbî Kalemi Mü'eddâta Mahsûs Varakadır

Fî 13 Receb sene 318 [6 Kasım 1900]

Fî 24 Teşrîn-i evvel sene 316 [6 Kasım 1900]

Edirne Vilâyeti Ma'ârif Müdüriyyetine

Dedeğaç kazâsında Kara Ilıcaları kurbunda bulunan bir bâb hânın mutâbakat-ı ibtidâ'iyetine bir irâd olmak üzere ma'ârif nâmına zabtı ve hisse-i i'âne hâsılâtından bi't-ta'mîr evâil hâline vaz'ı iş'âr-ı mahalli üzerine vilâyetce tensib olunmuş ve ta'mîrât-ı lâzîminin icrâ-yı sekbâniyyenin küsûr-ı gasb-ı mütevakıf idüğü keşfinden anlaşılması olduğu beyânıyla meblağ-ı mezbûrda 310 senesi nihâyetine kadar olan hisse-i i'âne bekâyâsı tahsîlâtından sarfı ittihâzınca hâvî 13 Kânûn-ı Sâni sene 316 târih ve 132 numarolu şikka-i şerîfeleri melfûfâtıyla muhâsebeyeye lede'l-havâle mezkûr hânın Gazi Evranos Beğ evkâfından olduğu melfûfât-ı mezbûre mütâla'asından anlaşılması ve bu gibi mebânî-i vakfiyyenin mevkûfeleri münderis olduğu tahakkuk etmedikçe ma'ârifce zabt ü i'mârı câ'iz olamayacağından ve evrâk-ı mezbûrede olbâbda bir ma'lûmât ve izâhât görülemediğinden evvel emirde mezkûr hânın mevkûfelerin münderis olub olmadığının tahkikiyle ba'de'l-i'mâr cihet-i evkâfdan müdâhale edilmeyeceği taht-ı te'mîne alındıktan ve ma'ârif nâmına tapuya rabt edildikten sonra evrâkının irsâl ve keyfiyyet tekrâr inhâ edilmesi merkûmunun cevâben izbârı ifâde olunmağla ifâ-yı muktezâsı beyânında netîce-i mahmî terkîm kılındı.

Resimler:

Evrenos Bey Hanı, Traianoupolis/Loutra

(https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Evrenos_Bey_Han#/media/File:1938_Gazi_Evrenos_Han_Traianoupolis_Evros_Greece.jpg) Erişim tarihi 4.11.2020

(https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Evrenos_Bey_Han#/media/File:Roman_Baths_Hana_at_Traianoupoli_Greece.JPG) Erişim tarihi 4.11.2020

(<https://www.e-evros.gr/tr/pages/4807/hana-traianupoli-arkeolojik-yeri#images-2>) Erişim tarihi 30.12.2020

(<https://www.e-evros.gr/tr/pages/4807/hana-traianupoli-arkeolojik-yeri>) Erişim tarihi 30.12.2020

Kaynakça**Arşiv Belgeleri**

BOA, DH. MKT., No: 1553/100.

BOA, MF. MKT, No: 534-17.

BOA, MV. No: 24/9.

BOA, TT.d., No: 1090.

BOA, TT.d., No: 648.

İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, MC. Yz., TT, No: 89.

Osmanlı Kaynakları

Âşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, haz. Kemal Yavuz-M. A. Yekta Saraç, K Kitaplığı, İstanbul 2003.

Kemalpaşazâde (İbn Kemal), *Tevârih-i Âl-i Osman*, III. Defter, haz. Abdullah Satun, Çamlıca Yay., İstanbul 2014.

Mehmed Hemdemî Çelebi, *Solakzâde Tarihi*, İstanbul 1298.

Menmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ, Neşri Tarihi*, I. Cilt, Yay. Faik Reşit Unat-Mehmet A. Köymen, TTK Yay., Ankara 1995.

Salnâme-i Vilâyet-i Edirne, Def'a 2, H 1288 (1871).

Salnâme-i Vilâyet-i Edirne, Def'a 19, H 1310 (1892).

Tetkik Eserler

Abdurrahman Hibrî ve Enîsü'l-Müsâmirîn, haz. Sevim İlgürel, Trakya Ü. Yay., Edirne 2019.

Akgündüz, Ahmet, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, TTK Yay., Ankara 1988.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, *İstanbul Mi'mârî Çağının Menşe'i Osmanlı Mi'mârisinin İlk Devri, Ertuğrul, Osman, Orhan Gazîler, Hüdavendigâr ve Yıldırım Bâyezîd 630-805 (1230-1402)*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul 1989.

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, VIII. Kitap, haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı-Robert Dankoff, YKY, İstanbul 2003.

<https://www.vgm.gov.tr/kurumsal/tarihce/vakif-deyimleri-ve-terimleri-sozlugu#dic15> (erişim: 17.12.2020)

İnalçık, H., *Devlet-i 'Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-1, Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2009.

İnalçık, Halil, "I. Murad", *DİA*, C. XXXI, İstanbul 2006, s. 156-164.

İşeri, Ahmet, "Vakıflar, (Medenî Kanun'dan Önceki ve Sonraki Vakıf Nev'ileri ve Hukukî Mahiyetleri)", *Ankara Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 21, S. 1, Ankara 1964, s. 199-280.

Karataş, Yakup, "Sultan II. Abdülhamid'in Eğitim Politikalarının Mali Bir Veçhesi: Evkâf-ı Münderisenin Maarife Terki", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]* 57, 2016, Erzurum, s. 1839-1867.

Kazıcı, Ziya, *İslâm Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, M. Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul 2011.

- Kılıç, A., "Sultan I. Murad'ın (Merkezi Hükümetin) Gözüyle Balkanların 'Uc Beyi' Nasıl Olmalı?", *Sultan I. Murad Hudâvendigâr ve Dönemi Sempozyumu*, 6-7 Nisan 2012, ed. İsmail Selimoğlu, Gaye Kitapevi, Bursa 2012, s. 257-269.
- Kılıç, Ayşegül, "Balkanlar'da Osmanlı İskânına Bir Nefes: Ferecik'te Işıklar (Nefes Sultan / Nefes Baba) Tekkesi", *VII. Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, Balkanlar'a ve Balkanlar'dan Göçler (Osmanlı'dan Cumhuriyet'e) (18-21 Eylül 2019 Edirne/Türkiye) Tam Metin Bildiri Kitabı*, ed. Zafer Gölen-Abidin Temizer, C. I, Gece Kitaplığı, s. 3-45.
- Kılıç, Ayşegül, "Guzât Vakıflarına Bir Örnek: Gümülcine'de Gazi Evrenos Bey Vakfı", *Balkanlarda Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyumu*, 9-11 Mayıs 2012, İstanbul, Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 2012, s. 259-276.
- Kiel, M., "The Oldest Monuments of Ottoman-Turkish Architecture in the Balkans", *Sanat Tarihi Yıllığı*, XII, İstanbul 1983, s. 117-144.
- Kiel, M., "Via Egnatia Üzerinde Osmanlı Bayındırlık Faaliyetleri: Pazargâh, Kavala ve Ferecik Örnekleri", *Sol Kol, Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, ed. Elizabeth Zachariadou, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1999, s. 161-177.
- Kiel, Machiel, "Ferecik", *DİA*, C. 12, İstanbul 1995, s. 371-372.
- Kuyulu, İnci, "Anadolu Selçuklu Kervansarayları ile Orta Asya Kervansaraylarının Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Deneme", *Sanat Tarihi Dergisi*, S. VIII, İzmir 1996, s. 51-79.
- Lowry, H. W., *Osmanlı Dönemi'nde Balkanların Şekillenmesi 1350-1550, Kuzey Yunanistan'ın Fethi, İskânı ve Altyapı Gelişmesi*, Bahçeşehir Ü. Yay., İstanbul 2008.
- Lowry, H. W., *Osmanlıların Ayak İzlerinde, Kuzey Yunanistan'da Mukaddes Mekânlar ve Mimarî Eserleri Arayış Yolculukları*, Bahçeşehir Ü. Yay., İstanbul 2009.
- Lowry, Heath W., *Evliya Çelebi'nin Ayak İzlerinde, Bir Rehber Kitap Olarak Seyahatnâme*, Bahçeşehir Ü. Yay., İstanbul 2012.
- Lowry, Heath W.-Erünsal, İsmail E., *Yenice-i Vardar'lı Evrenos Hanedanı: Notlar ve Belgeler*, Bahçeşehir Ü. Yay., İstanbul 2010.
- Mélikoff, I, "Ewrenos Oghulları", *EI*, C. II, London 1965, s. 720.
- Mordtmann, J. H., "Ewrenos", *The Encyclopaedia of Islam*, C. II, London 1927, s. 34-35.
- Mühendis ve Mimar Cemiyeti Salnâmesi, (<https://archives.saltresearch.org/bitstream/123456789/206678/31/TMDOC0003025.jpg>).
- Öztürk, Nazif, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1995.
- Öztürk, Necdet, "Ferecik'in Süleyman Paşa Tarafından Fethine Dair", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, Marmara Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi, S. 4, Yıl 1988, İstanbul 1989, s. 135-145.
- Pakalın, Mehmed Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, İstanbul 1993.
- Turan, Şerafettin, "Dâvud Paşa, Koca", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/davud-pasa-koca> (30.12.2020).
- Yiğit, İsmail, "Ribât", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ribat> (01.02.2021).

Summary

Still this day, while talking about the lack of the historical sources belonging to the Ottoman Empire or the Ottoman Middle Age, the existence of the rare architectural works, which managed to survive from that period to today carries a special meaning. One of these works is a 14th century Ottoman inn/han, located in the territory of the contemporary Greece. In the Kara Kaplica (Loutra), which was seized after the capture of Ferecik (Ferrai) Castle, the han was built by Evrenos Bey, an important conqueror chief of the period. Evrenos Bey Han, which is accepted as the oldest han that has survived on the area of Balkans till this day, has a special importance due to that reason.

Evrenos Bey seems to have built this han possibly during the time he resided in Gümülcine (Komotini), when the conquests stopped and the Ottoman rule in the region including Ferecik became absolute. Furthermore, it is possible to limit the construction date of this han, which carries the symbol of the substantivity of the Ottoman Empire's existence in the Balkan lands to 1375-1381, when a period of stagnation was experienced.

In the Balkan lands, which always ranked first for the Ottoman Empire among the construction programs and state development projects during the reign of Abdulhamid II, that 14th century han was also wanted to be included in these programs. For this purpose, a correspondence was initiated in September 1898. As an initial step, the construction drawings of the building complex belonging to this han were prepared and all expenses to be made were recorded. The ground floor of the building was intended to be converted into a restaurant, a club and a coffee house, and the upper floor into a hotel. Exploring the fact that the han is a part of the Gazi Evrenos Bey Waqf, prolonged the correspondence, to take up to two years.

In the Ottoman State, which we regard as a state of waqfs, some foundations were referred as "exceptional/müstesna" in line with their exceptional circumstances and their establishment purposes and were subjected to a separate rules and regulations. Apart from being the oldest Ottoman han in the Balkans, Evrenos Bey Han is also a part of an exceptional waqfs. Evrenos Bey Han project, as the building was a part of one of these exceptional waqfs, which even the state could not cut in, was left unfinished because its trustees could not be reached and the waqf had exceptional status. A solution was tried to be found by opening new guesthouses for the spa next to it. As it could be seen in the example of Gazi Evrenos Han, the "exceptional waqfs", which we try to describe with the example of an han from the 14th century, preserved their privileges until the 20th century.